

***PREDAVANJA
PROF. ERIKE KRŽIŠNIK***

1. Kaj je jezik?
2. Kaj je jezikoslovje?

Refleksija o jeziku in jezikoslovju:

a) **jezikovna sposobnost je specifična za človeka**

Če se zunaj jezikoslovja vprašamo – kaj jezik sploh je? – dobimo prvi odgovor: Besedni jezik je posebna sposobnost, ki jo ima samo človek.

Kaj pa papagaj? Razlika: Otroku je sposoben kombinirati znake (papagaj nima znakov v sistemu, človek pa).

Gre za sposobnost človeka kot vrste na različnih ravneh:

- jezik je identiteta človeka kot vrste
- jezik je nacionalna identiteta človeka
- jezik je individualna identiteta človeka (kot posameznika)

b) **pisava kot rezultat in povod za razmišljanje o jeziku**

Pisava je nekaj kar kaže na človekovo razmišljanje o jeziku. Z jezikom se človek ne le identificira, ampak o njem tudi razmišlja.

1. Pisava v človeku vzbuja nekaj zunanjega, nekaj kar lahko opazuje – jezik tako postane OBJEKTIVIZIRAN (= ločen od mene – pri otroku je to že velik razkorak).

Primer: Ko beremo pogovorni jezik – moramo najprej le tega ponotranjiti (to distanco med pisavo in notranjim jezikom moraš začuti – tako vidiš, da je pisava objektivizirana).

2. Pisava spremeni odnos do tradicije = ohranja določeno stanje jezika v določenem času (Prešeren, Trubar...).

3. Pisava omogoča komunikacijo na daljavo (to je bolj veljalo včasih, danes pa manj zaradi telefonov, se pa tudi vrača z e-mailom).

V čem se pisno besedilo loči od govornega?

- bolj dokončno, strukturirano
- imamo več časa za razmislek
- nimamo nikogar, ki nas moti
- monolog (pri govornem besedilu gre za stalno izmenjavanje sogovorcev)
- elektronska pošta to spreminja – marsikdaj, če ne celo vedno, so e-mail sporočila veliko manj strukturirana kot klasična pisma

c) **refleksija o jeziku v znanosti**

Jezik v jezikoslovnem smislu:

- a) jezik je **sredstvo za sporazumevanje/komunikacijo**
= jezik čemu? namernost
- b) jezik je **sistem znakov**: jezik kot **posamezno govorno dejanje**
= jezik kako?
- c) še mnoga druga vprašanja: izvor jezika, sorodnost, uporabnost...

Jezikoslovno vprašanje: Kaj je na prvem mestu: jezik kot sredstvo za sporazumevanje ali jezik kot sistem znakov? Če sledimo naravni človeški poti, potem je jezik prvotno/najprej namenjen sporazumevanju. Šele kasneje, ko je refleksije v razvoju posameznika in jezikoslovja dovolj, pa jezik razumemo kot sistem

znakov – sprašujemo se kako funkcionira, eksistira? Sistem znakov imamo zato, da jezik sploh razumemo. Jezik razumemo kot delovanje – ljudje delujemo posredno ali neposredno z jezikom.

b) lastnosti jezika kot sistema (jezik kako):

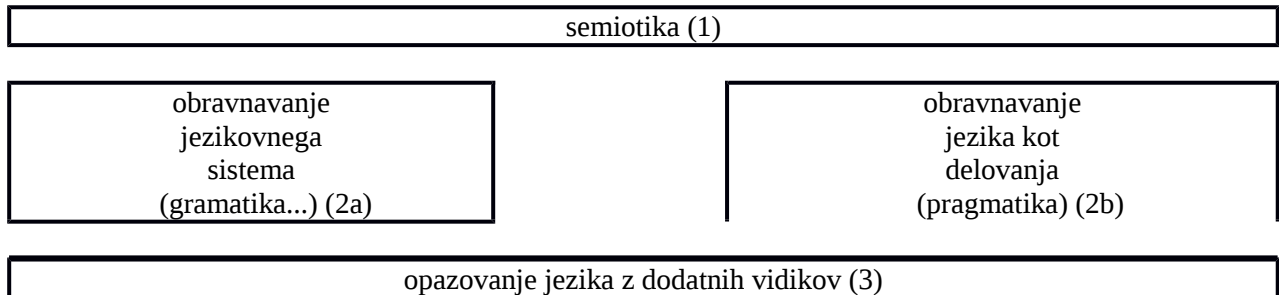
- zgodovinski razvoj
- lastnosti, značilne za vse jezike
- lastnosti enega jezika

c) primerjalno jezikoslovje (kako in koliko so si jeziki podobni)
aplikativno/uporabno jezikoslovje (uporabnost)
strojno/računalniško prevajanje

Druge znanosti/discipline, ki se ukvarjajo z jezikom:

- filozofija (pojmi, koncepti)
- teologija (interpretacija svetih knjig – Biblije)
- estetika, retorika, pravo, psihologija, andragogika, biologija, antropologija, sociologija kulture, matematika, računalništvo (umetni jezik)...

Shema:

Osrednje teme jezikoslovja so dveh vrst: sistemske in pragmatične

(1) **semiotika** = veda o znakih (npr. jezik kretenj, gledališki jezik, jezik reklame...) □ kombinirane vrste znakov

(2a) jezikovni sistem – jezikovne ravnine

(2b) pragmatika - jezik kot sredstvo za sporazumevanje
- jezikovna raba/pravila rabe

dodatni vidiki:

(3) sociolingvistika (status, delovanje, vrednotenje jezika v določeni družbi)
psiholingvistika (ukvarjanje z jezikom z vidika človekove psihologije)...

Shema je poskus prikaza jezikoslovja navzgor in navzdol. Navzgor je jezikoslovje vpeto v splošnejšo vedo semiotika (semiologija).

Pristopi, teorije, metode so danes v jezikoslovju različne (vedno ob določenem času obstajajo različne metode):

- obstajajo pristopi, ki so bili včasih popularni in danes niso več
- novi pristopi (kognitivno jezikoslovje)
- večni pristop (sistemski) – vedno uporaben, popularen

Glede na tip pristopa so različna jezikoslovna področja, enkrat bolj, drugič manj, dostopna za različne pristope (ko je moderen en pristop, se bolj obravnava določeno jezikoslovno področje).

Primer: Če je teorija pragmatičnega tipa – jezikovna raba. Če imamo strukturalni pristop – sistemska raba. Pri nas je v ospredju sistemski pristop.

Sama shema: osrednji del - centralno področje jezikovnih ved so:

- sistemske obravnave (slovnica/gramatika)
- obravnave jezika kot delovanja (disciplina pragmatika)

Vse jezikovne obravnave so vpete v semiotiko, ker vse izhajajo iz predpostavke, da je jezik eden od znakovnih sistemov.

semiotika = veda o znakih

jezikoslovje = veda, ki obravnava enega izmed takih znakovnih sistemov
(zato gre za povezavo navzgor)

obče/splošno jezikoslovje/splošna teorija jezika □ mislimo naravni jeziki, ker so tudi drugi jeziki (kretenj...) – vsi ti jeziki imajo skupen imenovalac = **znakovnost**

sistemska obravnava jezika

jezikovna ravnina = del jezikoslovja, ki združuje enakovrstne znake (fonološka, morfološka...) – iz manjših znakov nastajajo večji/kompleksnejši. Glede na jezikovno ravnino imamo discipline: fonetika/fonologija, morfologija...

obrnava jezika kot delovanja

Pri obravnavah jezika kot delovanja – opazujemo jezik kako deluje (jezik uporabljamo pri sporazumevanju, da dobimo neke sporazumevalne cilje).

Sporazumevanje je več kot le sistemski znaki.

Zakaj govorimo? = zato, ker bi s tem radi nekaj dosegli

Opis rabe jezika v gramatiki je vedno sistematičen, pragmatika pa skuša odkriti pravila po katerih rabimo jezikovne znake, po katerih poteka komunikacija.

- če naredimo slovnično napako = jezikovna napaka »grem doma« □ to naredi tujec

- če kršimo pravila slovnične rabe = se ne obnašamo govorno primerno

»gospa, veseli nas, da ste *prišla* tako zgodaj« □ raba polvikanja (sistemska napaka drugega ranga – Slovenec, ki ne upošteva pravil vikanja)

če kdo na pozdrav ne odzdravi

»Imate uro?« □ reče »da,« in gre naprej

Neprimernost v jezikovnem obnašanju ima posledice – skrajna: prekinitev komunikacije). Obravnave jezikovnega dejstva: Sogovorca sta daleč od tega, da bi si sporočala le podatke. Vedno gre za **pobudo** in **reakcijo** nanjo. Pri vsakem sporazumevanju ima namreč govorec **določen namen**.

3. Kaj je knjižni jezik?

Primerjava dveh definicij iz različnih slovarjev:

a) J. Toporišič: Enciklopedija slovenskega jezika (Lj 1992),
geslo: knjižni jezik

- vrednoti: najpomembnejši, najlepši, najbolj pravilen, najčistejši

- najbolj ozaveščen (šola!)

- vsefunkcijsko razvit

b) H. Bußman: Lexikon der Sprachwissenschaft (Stuttgart 1990),
gesla: Schriftsprache, Hochsprache, Nationalsprache...

Standardsprache = standardni jezik

□ v obeh primerih je knjižni jezik opredeljen kot najvišja zvrst (gre za naše gledanje na jezik – vrednotenjski odnos do jezika)

Književni jezik ima postavljeno normo, ki velja za vse pripadnike slovenske jezikovne skupnosti:

- je narodnopredstaven
- je narodnopovezovalec (ker je skupen za vse)

gede na **prenosnik**

- je najbolje opisan (slovnica, SSKJ, pravopis, pravorečje)
- je funkcijsko najbolj razvit

zborni jezik – bolj pisna podoba

knjižni jezik – bolj govorna podoba

njegova najvišja pojavnost: znanost, umetniška zvrst

4. Kaj je slovenski knjižni jezik?

SKJ določamo z različnimi merili:

a) **zemljepisna določitev** (kje):

najzahodnejši in najsevernejši južnoslovanski jezik

b) **zgodovinska določitev** (razvoj)

- premik iz d[ ]j in t[ ]

- akcentski premik zl[ ]to [ ] zlat[ ]o

- slovenščina je brez zvalnika kot posebnega sklona (je enak imenovalniku)

- oblikovno razlikovanje med vprašalnim in oziralnim zaimkom (kaj//kar) – tega ne razlikujejo več že v Prekmurju

[ ] nista dovolj za raumevanje, zato potrebujemo še sociolingvistična določila

c) **sociolingvistična določitev**

- državno-upravne meje

- cerkvene meje

- institucije (šola[ ]primarna; televizija, radio, ceste[ ]sekundarne...)

Na mejnih področjih je zavest pripadnosti odvisna od tega v katere šole hodijo. Sekundarne institucije

oblikujejo znanje in jezikovno zavest (čas fašizma – cerkev edina nosilka te zavesti, vas Razkrižje –

župnik je bil hrvaški nadškof – vaščani so se uprli). Problem nastaja pri razločevanju med sorodnimi jeziki

(mi nimamo problemov z Italijani, Avstrijci, Madžari, ampak s Hrvati).

SEMIOTIKA (semiologija) IN JEZIK

semiotika = veda o znakih

Lastnost znakov je znakovnost.

Kaj so znaki?

prometni znak za bližujoče križišče

visoka temperatura [ ] bolni

beseda d-r-e-v-o [ ] drevo

Skupno jim je to, da označujejo to, kar oni sami niso. Znak stoji namesto nečesa drugega/nekaj nadomešča

– stoji v razmerju do nečesa drugega (stoji na mestu tistega, kar označuje).

Razmerje (odnos) vzpostavlja samo uporabnik znaka.

označeno □ konkreten predmet (križišče)

označujoče □ nekonkretno (znak za križišče, rdeča luč...)

Glede na razmerje med znakom in označenim imamo več tipov znakov. Poznamo tudi več razvrstitev tipov znakov:

a) **primarni znaki**

sekundarni znaki (frazemi: metati polena pod noge)

= sestavljeni so iz primarnih in zato imajo dvakraten odnos

b) starejša delitev: Ferdinand de Saussure

Predavanja iz splošnega jezikoslovja

simboli (odnos do podobnosti)

pravi znaki (brez podobnosti)

Razdelil jih je glede na to, ali je med znakom in označenim podobnostno razmerje ali ne. Pri razdelitvi ni upošteval indeksalnega znaka, zato ker to načeloma niso namerni znaki.

c) novejša tipologija (Piercova delitev):

1. **indeks**

- vzročno-posledično/logično razmerje/odnos do označenega

- izkušnja

Prepoznavanje tega odnosa je odvisno od našega (=uporabnik znaka) védenja, izkušenj o svetu (moramo imeti že izkušnje z vzročno-posledičnimi povezavami). Med znakom in označenim obstaja **logično**

razmerje (največkrat vzroka in posledice).

Dim □ znak za ogenj, smeh □ veselje, povišana T □ bolni

Ali so indeksi znaki?

- pogosto (ne vedno) so rabljeni nenamerno

- moramo že imeti izkušnje z vzročno-posledičnimi povezavami

2. **ikona**

- **podobnostno razmerje** do označenega

- izgled

Ikona = gr. slika, podoba □ prvotno je bila tudi pisava ikona. Do označenega imajo podobnostno razmerje (= odslikava). Optična, glasovna podobnost.

Za branje moramo vedeti kakšna stvar sama na sebi je in moramo poznati temeljne principe shematiziranja/odslikave nasploh (za prepoznavanje ikoničnega znaka je potrebno poznavanje stvari in poznavanje njene odslikave).

piktogrami, mrtvaška glava, glasovna podobnost – onomatopeje (»mu«)

3. **simboli**

- dogovorjenost, arbitrarnost, nemotiviranost

Odnos do označenega je dan s **konvencijo/dogovorom**. Zveza med simbolom in njegovim pomenom je arbitrarna (= samovoljna, poljubna), nemotivirana (= nenapovedljiva, neutemeljena z ničemer oprijemljivim).

Za razumevanje/prepoznavanje znaka (= simbolnega znaka), je potrebno poznavanje konvencije – za vsak znak se je treba naučiti kaj pomeni.

- jezikovni znaki so na splošno simbolni znaki (!problem onomatopoiije – različno v različnih jezikih: kikiriki, kikirikoo...)

Problemi:

- meje med tipi so včasih nejasne
- vprašljiva interpretacija (razlaganje) nekega znaka – interpretacije znakov niso vedno enotne (npr. smeh ☐ veselje, zadrega...)
- negotovost pri razumevanju znaka (npr. povabilo, naj se spet oglasi) zemljevid ☐ ikone, simbolni znaki

JEZIKOVNI (verbalni) IN NEJEZIKOVNI (neverbalni) ZNAKI

1. **Nejezikovni znaki** so vedno spremljevalci komunikacije. Delimo jih na:

parajezikovne (=paraverbalni)

=informacije, ki sicer niso jezikovne, se pa kažejo v jezikovnem izrazu (z jezikom se kažejo/manifestirajo).

Primer: glasovna kvaliteta – višina registra (ž. ali m. spol), intonacija, pisava (pisno področje) ☐ problem računalnik, ?narečno barvanje kot pokazatelj pripadnosti

prave nejezikovne (=nonverbalni)

= obstajajo zunaj/neodvisno od jezika, a vendar sodelujejo pri komunikaciji

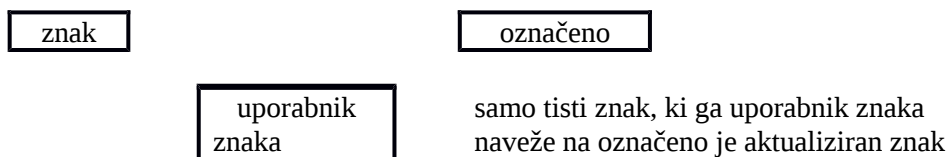
Primer: mimika, gestika, drža telesa, oblačenje, frizura

2. **Jezikovni znaki** v Na pragu besedila: besedni//nebesedni

- ti so za nas bolj pomembni

semiotični trikotnik

Vsakokratni/aktualni odnos med znakom in označenim (=referenčno razmerje) vzpostavlja uporabnik znaka. Znaki nadomeščajo nekaj (=stojijo namesto nečesa drugega) le, če odnos vzpostavi uporabnik znaka – ponazoritev s semiotičnim trikotnikom:

Referenčno razmerje = vsakokratni (aktualni) odnos med znakom in označenim, ki ga vzpostavlja uporabnik znaka.

Pojmi iz semiotike:

1. virtualnost in aktualnost znakov

Znaki so dveh vrst: virtualni in aktualni. Virtualno je nekaj, kar je sposobno delovati na nek način, ampak ne deluje. Virtualni znaki so vzorci, zato da jih uporabnik znaka uporabi v komunikaciji – ko pa jih uporabi konkretno – uporabi referenco – znak postane aktualen. Virtualni znak ne kaže na neko določeno označeno. Odnos do označenega je vzpostavljen šele, ko virtualni znak uporabi uporabnik znaka. Samo aktualizirani znaki imajo referenco (=se nanašajo na zunajjezikovno dejanskost/ resničnost) ☐ primer: semiotični trikotnik.

!Ločevanje med raziskovanjem znakov samih (znakov kot virtualnih znakov) in raziskovanjem rabe znakov.

Znaki so vključeni v različne kontekste:

(1) položajski/situacijski kontekst

- znake razumemo zato, ker (si) jih razlagamo v okviru celotnega položaja (ne izolirano kot znake same na sebi)

geste □ da prenehajo biti nejasne

diskurz

(2) sobesedilski kontekst

Aktualizirani znaki (se vedno nahajajo v besedilnem kontekstu) večinoma niso izolirani (posamični) znaki – so kompleksni (zapleteno zgrajeni) znaki (npr. povedi, besedila...)

(3) sistemski kontekst

Virtualni znaki tvorijo sisteme. Pri jezikovnih znakih pa ti delni sistemi tvorijo skupaj sistem (nekega jezika (npr. slovenskega).

Popolnoma vsak znak ima popolnoma določeno mesto znotraj določenega sistema. V sistem se urejajo na podlagi:

- **paradigmatskih odnosov**: odnosi med istovrstnimi znaki oz. znaki z isto funkcijo (razporejamo enakovrstne znake)

- **sintagmatskih odnosov**: odnosi med raznovrstnimi znaki oz. znaki z raznovrstno funkcijo – ti odnosi omogočajo tvorbo kompleksnejših znakov (povezujejo različne znake)

2. znaki in komunikacija

Najočitnejša oblika rabe znakov je komunikacija.

komunikacija = sporočanje misli drugemu, urejanje odnosov z dugimi, usklajevanje delovanja z drugimi

Ali je vsaka raba znakov komunikacija?

sporočanje	komunikacija
vsaka raba znakov je	izmenjava izjav □
že komunikacija	potrebuje naslovnika

a) prisotnost/odsotnost sogovorca – tudi **samogovor** je komunikacija (problematično pa je dejstvo, da samogovor običajno ni oblikovan dokončno = nikoli ne proizvajamo pravih besedil, ker toliko stvari preskakujemo s svojimi mislimi

b) Veliko težo v komunikaciji imajo **neverbalni znaki** (podpirajo poslušalčevo interpretacijo). Vloga nejezikovnih (pravih) in parajezikovnih znakov v jezikovni komunikaciji:

Pojem komunikacije se običajno povezuje z lastnostjo namernosti (**namen**) in lastnostjo

usmerjenosti/naravnosti □ Ali je tudi nenamerno vedenje znak?

Nikoli ne komuniciramo brez uporabe neverbalnih znakov (brez njihove uporabe deluje grozljivo). Velja celo, da na podlagi neverbalne komunikacije izvemo več kot v verbalni komunikaciji.

Komunikacija naj bi bila/obstajala samo če ima namen, oziroma je vedno **namerna** + imeti mora naslovnika na katerega je **namen usmerjen**.

JEZIKOVNI/BESEDNI ZNAK (=simbolni znak)

ožna □ glede na formo bi lahko bil znak slovenskega jezika, vendar to ni znak – v slovenskem jeziku tega ni, ker se oblika in pomen ne povezujeta v nobeno referenco (gre za neko obliko brez vsebine)
miza □ pomen pohištva z nogami, ploščo..., referenca je abstrahirana (miza ima lahko 1, 2, 3, 4... noge).
Konkretna razporeditev referenčnega razmerja se poveže v govoru. Ena in ista referenca je lahko prekrita z več pomeni (Venera: večernica ali jutranjica)

pomen	referenca
□ znotraj jezika	□ zunaj jezika

France Prešeren, avtor Krsta pri Savici □ drugačen pomen, ista referenca
Večernica, jutranjica □ drugačen pomen, isti referent (Venera)

Vsak jezikovni znak/simbolni znak je sestavljen iz dveh plati/je **bilateralen**:

oblika = tisto kar zaznamuje

znak = oblika + pomen

pomen = tisto, kar je zaznamovano

De Saussure – model jezikovnih znakov:

- oblika/izraz znaka = signifiant/**zaznamujoče**

- pomen/vsebina znaka = signifié/**zaznamovano**

referenčno razmerje = razmerje med označenim in označujočim

(razmerje med znakom in referenco = razmerje **zunaj znaka**)

razmerje med pomenom/vsebino znaka in med njegovo obliko/formo = zaznamovano in zaznamujoče razmerje (razmerje med znakom in pomenom = razmerje **znotraj znaka**)

ožna – je forma brez vsebine

Ali so tudi vsebine, ki nimajo forme? so vsebine, ki jih v določenem jeziku ne poimenujejo na isti način

Z jezikom znotraj enega jezika poimenujemo zunanjo realnost na določen način – toda le dokler je jezik samozadosten (=govorci znotraj jezika samozadostno živijo). Problem: ko zavzame nek jezik pozicijo, s katere dirigira členitev resničnosti natančno na tak in ne drugačen način (jezik znanosti – problem – kadar grejo poimenovati iz jezika v jezik, ne da bi se s tem tudi resničnost prilagajala). Človeška konceptualizacija je univerzalna – problem: ko je treba koncept poimenovati. Nekateri jezikoslovci trdijo, da ne moremo tvoriti stabilnih pojmov, če tudi nimamo poimenovanja zanje.

zaznamovano
zaznamujoče

označeno
----

uporabnik znaka
----

semiotični trikotnik kot
semantični trikotnik
(=imajo ga le znaki, ker imajo le oni povezavo med obliko in vsebino)

vzpostavlja referenčno razmerje

odnos/razmerje med zaznamovanim in zaznamujočim obstaja znotraj znaka = pomen
odnos do označenega (ki je zunaj znaka) vzpostavlja uporabnik znaka = referenca

De Saussure

Začetnik strukturalizma, njegova načelna knjiga (izide po njegovi smrti): Teorija splošne lingvistike.
Njegova predstava o znaku:

signifié - pomen/vsebina znaka	odnos, ki obstaja znotraj jezika
signifiant - oblika/izraz znaka	

razmerje med pojmom in akustično podobo (v bistvu gre za predstavo o zvočni podobi) = tisto, kar si v mislih predstavljamo za zvočno podobo; predstavljena na abstrahirani ravni (lahko govorimo o psiholoških lastnostih)

koncept = pojem/ predstava
akustična, zvočna, glasovna podoba

De Saussure je dvostranost znaka metaforizirano istovetil z listom papirja (1 str = pomen, 2 str = oblika). Kakšno je razmerje med obema shemama? Povezani sta tako, da narazen ne gresta = gre za popolno neločljivost obeh delov.

Nič ni naravno povezano! Oblika miza ni naravno povezana z vsebino = toda ko je razmerje vzpostavljeno je trdno. Čebelji ples – ta povezava pa je prirojena.

povezava/odvisnost med zaznamovanim in zaznamujočim
lastnosti jezikovnih znakov so:

1. **arbitrarnost** jezikovnega znaka (**poljubnost**)

Oblika znaka ni določena z vsebino/pomenom – tudi vsebina/pomen ni izpeljiv iz oblike znaka.
!Omejitev na netvorjenost (primer tvorjenke: živinozdravnik, zapeti = delna motiviranost) = velja za netvorjene jezikovne znake (to so morfemi in netvorjene besede – pogosto iz enega samega morfema) – to ne velja le za onomatopeje (deloma je razumevanje pri onomatopejah drugačno – so na prehodu med ikonami in simbolnimi znaki).

Pri kompleksnejših izrazih ni arbitrarnosti = delna predvidljivost (živino-zdravnik = predvidevamo kaj bo tvorjenka pomenila). Niso pa vsa kompleksnejša znamenja deloma motivirana:

Spregle dati - začeti gledati   ta dva pomena sta popolnoma različna
- ne videti   (ta beseda je arbitrarna)

2. **konvencionalnost** jezikovnega znaka (**dogovorjenost**)

Povezanost med obliko znaka in njegovim pomenom je stalna/stabilna.

Govorec se 'konvencije' nauči = za vse govorce je zavezujoča.

Primer: strokovne/znanstvene terminologije so pogosto oblikovane na ta način, da izberejo določeno besedo za poimenovanje (drugače pa ne)

3. **asociativnost** jezikovnega znaka (**združevalnost, povezovalnost**)

V možganih so ločeni centri za obliko in pomen = med obojimi morajo biti sinaptične povezave, da dojamemo celoto. Psihološko pogojena povezanost med obliko in pomenom znaka. Prekinitev te povezanosti npr. pri afaziji (možganska kap).

Pripomba: Dogovorjenost znakov – povezava je le približno* stalna/relativno stabilna, ne dokončno fiksna. Nanjo vplivajo družbeni dejavniki (pripadnost določeni družbeni skupini, izobrazbeni skupini, količini in kakovosti védenja o svetu...), zato:

- možnost nesporazumov
- možnost jezikovnih sprememb
- časovne spremembe

*približnost na več ravneh:

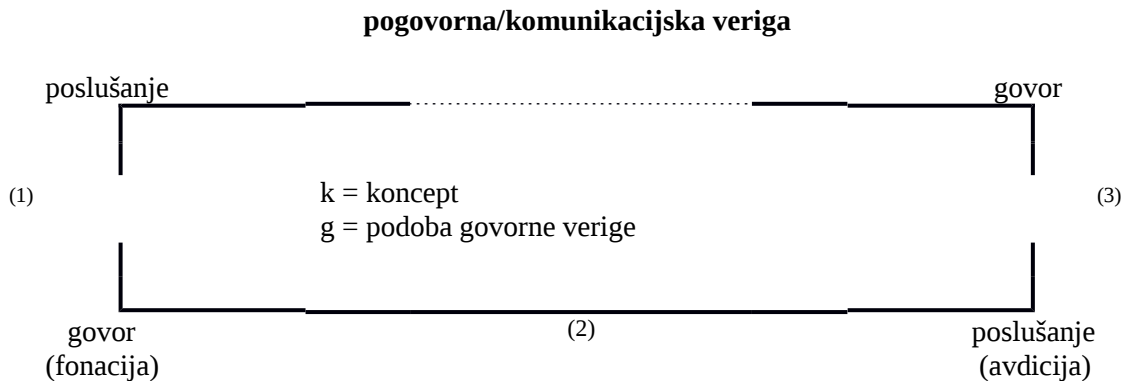
- sprememba s časom (časovna os –s časom se vse spreminja = čas načenja trdnost konvencionalnih oblik – primer: boljša polovica)
- sprememba od govorca do govorca (povezovanje je le delno prekrivno – prihaja do nesporazumov – kot npr. otrok še ne razume konvencije)

MODELI JEZIKOVNE KOMUNIKACIJE

(začetek v glasoslovju)

1. De Saussurov model

nima koda, ker je vzel za gotovo/naravno, da komunikacija brez koda ni mogoča

(1) dogajanje v glavi

(2) fizično valovanje

(3) obraten proces pri poslušalcu

Človek, ki hoče kaj povedati, mora najprej imeti predstavo o tem, kaj hoče povedati – konceptualizacija. Vzpostavi sinaptično povezavo med centrom za vsebine in podobe oblik. Ko bo to sestavil v celoto, gre ukaz iz možganov do govornih organov (=psihofizični korak). Govorni organi artikulirajo (premik govornih organov, zrak...) – pride do fizičnega koraka, v katerem gre za impulz (ki je že v obliki glasovne podobe) z valovanjem do ušesa naslovnika. Pri naslovniku se vse to obrnjeno ponovi – psihofizični korak, se pretvori v živčne impulze – teče v možgane naslovnika – najprej grejo impulzi do centra za oblike (podobe glasovne oblike) in se vzpostavi s centrom za vsebino sinaptična povezava.

Saussure obdela kaj se dogaja v psihološki fazi:

- a) oddajnik – prenosnik – sprejemnik
(kanal)
–
–
–
motnje

b) oddajnik □ prenosnik □ sprejemnik

kod

(med govorce se nikoli popolnoma ne prikriva)

Saussuru dodajo dvoje:

a) v prenosniku lahko pride do motenj (npr. če govorimo po telefonu □ gre mimo tovarnjak in ne slišimo sogovorca)

b) koda oddajnika (sporočevalca/naslovnika) se morata do neke mere prekrivati – ampak se nikoli popolnoma ne prikrivata (Saussure pozna kod, a zanemari dejstvo, da mi nimamo popolnoma prekrivnih kodov – on pač predposavlja, da se kodi popolnoma prekrivajo)

kod = sistem znakov

(izraz iz semiotike – sistem katerihkoli znakov)

oddajnik	=	govorec	=	tvorec (sporočila)	(pisec)
□		□		□	□
sprejemnik	=	poslušalec	=	naslovnik	(bralec)

oddajnik

(en)kodirati = vsebine opremiti z izrazom (=tvoriti sporočilo)

jezikovni znaki: govorna veriga + pripadajoči znaki

Govorec enkodira znake. Poslušalec/sprejemnik pa jih mora dekodirati (zvočnemu delu znaka, ki ga sprejme – doda vsebino iz svojega vedenja).

sprejemnik

dekodirati = izraz opremiti ('povezati') z vsebino (=razvozlati, razumeti sporočilo)

primer: Modeli komunikacije □ Toporišič: SS □ poglavje Sporočanje

3. pragmatični model komunikacije (seminar)

komunikacija – sporazumevanje v pragmatičnem jezikoslovju

glej: M. Križaj Ortar, M. Bešter, E. Kržišnik: Pouk slovenščine malo drugače, 1994: Teoretična izhodišča pragmatičnega jezikoslovja 7-21, Vaje za pragmatično obravnavo besedila 23-43

□ Kaj je pragmatika dodala v model komunikacije?

Jezikovne funkcije, ki jih ima jezik v komunikaciji in kakor se kaže v teoriji

Funkcije se v teoriji delijo na različne načine – mi obravnavamo delitev po Romanu **Jacobsonu** (lingvist, ki izhaja iz praškega lingvističnega krožka, Žid) – on je svoje funkcije obesil na vse prvine komunikacije, izhaja iz konstitutivnih členov komunikacijske/sporazumevalne verige, izhaja iz konstitutivnega sporočanja

Konstitutivni dejavniki jezikovnega dejanja/sporočanja (Jacobson):

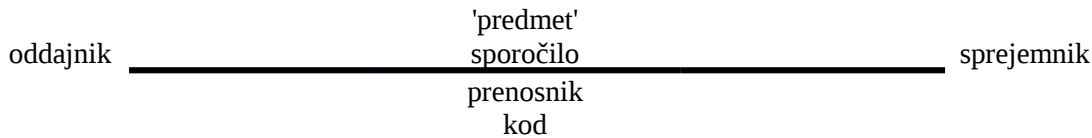
- **oddajnik** (tvorec sporočila, govorec) pošlje sporočilo **sprejemniku** (naslovniku, poslušalcu) □ nanaša se na komunikacijo

- sporočilo je smiselno, če obstaja '**predmet**' □ mora obstajati nek predmet (=vse o čemer se lahko ljudje sporazumevamo)

- oba udeleženca morata imeti **skupni kod** □ kodi med seboj niso nikoli popolnoma prekrivni, vendar do neke mere morajo biti (Anglež in Slovenec se pogovarjata □ kod se mora prekrivati do pasivnega znanja drugega jezika – aktivno ni pomembno – vsak govori v svojem jeziku)

- pisno ali govorno
- za pot sporočila od tvorca do naslovnika mora biti prisoten **prenosnik (kanal)**
- rezultat vsega tega je sporočilo ali diskurz

shema I

Jezikovne funkcije, ki jih ima sporočilo in od sporočila tudi tisti del, ki je besedilen (besedilo). Vsako besedilo ima ponavadi vse funkcije, vendar so v vsakem besedilu hierarhizirane – ena je dominantna, ostale pa so podrejene □ glede na dominantno funkcijo jih razvrščamo v **besedilne vrste**.

Hierarhizacije je toliko, kolikor se tisti, ki komunicira nekih pravil za določeno besedilno vrsto drži (odvisno koliko je klišejevski + sama hierarhija). Hkrati pa vemo, da k tej hierarhizaciji pripomore tudi sam posameznik (bolj kreativen – bolj pripomore, manj kreativen – malo pripomore □ v negativnem smislu).

1. referencialna (nanašalna)

- nanaša se na **'predmet' sporočanja**
- strokovna besedila, znanstvena razprava (avtomehanik pove kaj je bilo narobe z avtom), informacija o predmetu sporočanja: pravna tožba (pravna besedila)

2. ekspresivna/emocionalna (izrazna/čustvena)

- nanaša se naravnost na **tvorca/oddajnika**
- 1. os. edn.
- medmet najbolj izraža ekspresijo avtomehanik nam pove, kako se je matral pri popraviljanju

3. apelativna (pozivna/vplivanjska)

- nanaša se na **naslovnika/sprejemnika**
- tista funkcija, ki v besedilu služi za vplivanje na naslovnika □ naslovnik mora računati s tem, da odšteje to vplivanje/manipuliranje, če hoče izluščiti resnico
- retorična besedila (politična besedila, reklame...)

4. fatična/kontaktna

- usmerjena na **prenosnik** (služi za vzdrževanje stika med govorcema)
- funkcija, ki jo ima v komunikaciji samo tisti moment, ko se vzpostavlja kontakt
- načeloma velja, da je kontaktna funkcija med vsemi najstarejša in da je celo predznakovna
- preverja se: 'Ali imam stik ali ne?' 'halo' na telefonu preverimo ali je stik vzpostavljen; pozdravi

5. metajezikovna

- usmerjena na **kod**
- z jezikom lahko govorimo o jeziku
- nekateri jezikoslovci govorijo o dveh jezikih
  - objektivni jezik**
  - metajezik** = govori o objektivnem jeziku

objektivni jezik	Kopitarjeva slovnica slovenščina	Bohoričeva slovnica slovenščina	Toporišičeva slovnica slovenščina
metajezik	nemščina	latinščina	slovenščina

primer: jezikovne razprave/kotički

Metajezikovna funkcija ni le v slovnici oziroma v znanstvenem jeziku. Ko mi izrečemo nekaj 'Kaj pa je to?' potem mu razlagaš objektivni jezik z metajezikom. Zelo pogosto se uporablja in tudi izrablja v prepirih 'Že ves dan mi očitaš to in to...' 'to ni bil očitek, to je...'

6. poetična/estetska (lepotna)

- usmerjena na sporočilo samo

- ni dominantno to, kaj se pove, ampak kako se pove

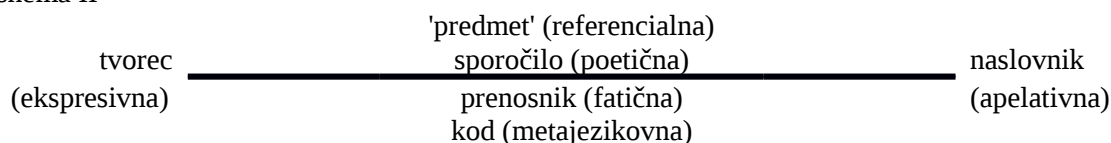
- primarna je v umetnostnih besedilih

proza : pesništvo (epika, lirika - bolj ekspresivna funkcija, ritem = estetski element - rima kot del ritma)

primarno/telesno in ne intelektualno uživanje - sama funkcija je precej primarno človeška, ne kaže se le kot estetika v besedilu

- estetska funkcija je prisotna v vseh besedilih - tudi privatno pismo (vendar ni dominantna)

shema II

JEZIKOVNA ZVRSTNOST

Do 20. stol. je vsaj evropska lingvistika bila omejena na pisni/knjižni jezik – ta jezik je predstavljal neko monolitno celoto - vprašanje je samo to, ali je besedilo v skladu s pravili o tem jeziku ali napačno.

V 30. letih 20. stol. v skladu in okviru nastopajočega strukturalizma: **vse oblike jezika so pravilne** (izide Saussurova knjiga) – kar je na cesti ima svoja pravila, literatura svoja pravila... obstajajo različne oblike enega jezika, ki so različne, vendar so si lingvistično gledano enake (ni enako kot sociolingvistično gledanje) - iz te temeljne predpostavke je tudi izšla **jezikovna zvrstnost** kakor se je znotraj te teorije imenovala. Temeljila je na dejstvu, da **jezik ni monolitna celota**, ki bi bila taka kakršna pač je in nič drugačna, ampak da je **v sebi različna** (za razlago oblik veljajo različna pravila) - pravilnost ali nepravilnost pa je lahko vrednotena le znotraj ene od oblik/le primernost znotraj izbrane oblike. Razlike jezika pri nas imenujejo **zvrsti**, obstajajo pa v drugih terminologijah drugačni izrazi.

1. jezikovna zvrstnost v jeziku

- povezano dejstvom, da je resničnost sama po sebi členjena; tudi z rabo jezika, ki je povezana s posameznimi funkcijami

Z jezikom izražamo svoje potrebe - jezik je **polifunkcijsko sredstvo** (odvisno je od uporabnika, kako bo to sredstvo izrabljaj, prilagodil dani situaciji...)

govorno – pisno

ko govorimo pisano besedo, ponavadi zamenjamo tudi zvrstnost jezika - npr. knjižno s knjižnim pogovornim

jezik je zaznamovan

- **časovno**

- **prostorsko** (prostorska razdelitev na odstotke, naslov...)

Vsak govor je svojevrstna improvizacija (tudi pripravljeni govori) – pomembno mesto imajo parajezikovna in nejezikovna sredstva. Načelno se želi, da je kakšna funkcija primernejša za govorno oz. pisno obliko.

Funkcijske zvrsti – razlike se iščejo na večih jezikovnih prvinah (glasoslovje, oblikoslovje)

2. jezikovna zvrstnost v jezikoslovju

- šele s strukturalizmom se ta pojav uveljavi v jezikoslovju
- do 20. stol. se je jezikoslovje ukvarjalo le s knjižnim jezikom – jezik je bil monoliten (nekaj je bilo lahko samo prav ali narobe)
- strukturalizem: **vse oblike jezika so enakovredne**, vsaka jezikovna zvrst pa ima svoja pravila po katerih je znotraj njih nekaj pravilno ali ne
- od strukturalizma dalje: jezik je sistem **delnih sistemov** (so podlaga za različne zvrsti)
terminologija: zvrst (slovenščina), stili (drugi slovanski jeziki), register (angl. socialne zvrsti), genre (angl. funkcijske zvrsti)

Delitev na zvrsti je odvisna od jezika samega (tudi drugačna hierarhija...).

Novo vrednotenje – namesto prav/narobe:

- primerno/nepriumno
- ustrezno/neustrezno

jezikovna zvrstnost (prim. Toporišič: SS, Slovenski pravopis: pravila)

zvrstnost slovenskega jezika

slovenski jezik = sistem delnih sistemov

delni sistemi – obstaja veliko prekrivnosti (ni vse popredalčkano) □ imajo nekaj skupnega, so pa posamezne zvrsti, ki potem to konstruirajo (stvar bolj opredelijo)

zvrsti = vrsta delnih sistemov

Merila za delitev po Toporišiču:

1. merila za določitev skupin zvrsti:

a) obseg in količina nosilcev; **obseg rabe**

- s tem izloča **socialne zvrsti**, definira jih z merilom količinskosti govorcev (knjižni jezik govori več ljudi kot sleng)

b) **namen**

- funkcija/vloga v besedilu □ **funkcijske zvrsti**

c) **prenosnik**

- **prenosniške zvrsti** (govorne, pisne)

č) **čas**

- **pretekle, sedanje zvrsti**

- v času govora/pisanja je jezik vedno sodoben

d) **oblika**

- **umetnostne zvrsti** (vezana, nevezana beseda)

- delitev pesništva od ostalega

2. merila znotraj posameznih zvrsti

(ta merila so hierarhično nižja; opis in razločevalnost od drugih)

a) kdo je **tvorec**

b) kdo je **naslovnik**

c) v čem je njihova **posebna vloga** (povezovalna, reprezentativna...)

č) strukturne/**zgradbene značilnosti** (slovnica, poetika, stilistika)

d) **govornost/pisnost** (knjižni zborni – pisni, knjižni pogovorni – govorjeni)

e) **neposredno ubesedovanje predmetnosti**/reprodukcija itd.

Jezik, ki ga uporabimo v določenem položaju – večino položajev govorec ne uzavesti – poteka avtomatizirano (vse je povezano s konkretnim ciljem, namenom). Enako kot izbira sredstev se ponuja tudi izbira prenosnika □ izbiramo v skladu s tem, kar se v določenem položaju pokaže možno in je v določenem položaju v navadi/konvencionalizirano.

Ponavadi se zaradi posebnih komunikacijskih ciljev izbire zavedamo (lahko pa naredimo napačno izbiro – obnašamo se neprimerno – primer: če v kakšno prošnjo vpletemo sredstva, ki so značilna za govor; če se s prijateljem pogovarjamo zelo uradno).

Izbira jezikovne rabe je najtesneje povezana z **namenom** □ govorec prepozna položaj in ga avtomatsko kategorizira glede na življenjske izkušnje in prilagodi svojo rabo na globalni ravni – šele potem sledi izbira posameznega jezikovnega sredstva = šele po globalni ravni se izbere tudi **prenosnik**. Položaje kategoriziramo v skladu z življenjsko izkušnjo – pokaže se, da je naša jezikovna izkušnja zelo povezana z življenjsko izkušnjo.

V jezikovni komponenti se pridružuje sporazumevalna sposobnost/ komunikacijska komponenta = sposobnost prilagajanja izrečenega določenemu položaju/položajskemu kontekstu in prenosniku, ki besedilo vzpostavlja □ vedno v skladu z lingvističnimi, sociolingvističnimi... normami.

Zvrstnost je nekaj mimo česar ne moremo = **jezik ni monolitna gmota, ampak je razplastena (zvrstnost to dokazuje).**

Tradicionalno pojmovanje = pojmovanje jezikovne zvrstnosti (to je ožje pojmovanje razplastenosti komunikacije).

Prva faza je **globalna izbira**.

Jezikovna zvrstnost govori o jezikovnih/delnih podsistemih – zato se lahko govori tudi o različnih jezikih (knjižni jezik, publicistični jezik...)

Na začetku smo delili na dvoje:

- na opis jezikovnega sistema
- na opis rabe jezikovnega sistema
- delni sistemi – govorimo o sistemskem opisu jezikovne zvrsti

Zvrsti so jezikovni podsistemi/delni sistemi, ki se med seboj razlikujejo po določenih prepoznavnih značilnostih, zato govorimo o različnih jezikih (knjižni jezik, pogovorni jezik, praktično sporazumevalni jezik, publicistični jezik, pisni jezik...).

Toporišič (delitev – prejšnja stran) ne daje spiska meril po katerih razvršča zvrsti.

primer: zvrstnost pri Toporišiču

- delitev na socialne, funkcijske, prenosniške in (umetnostne) zvrsti (merila za delitev!)
- smisel delitve na socialne zvrsti in povezava z jezikovnim normiranjem in kodificiranjem knjižnega jezika:

Za slovensko jezikoslovje je ta delitev precej pomembna, ker je povezana z normiranjem jezika – ker z njo delamo **mejo med knjižnim in nekknjižnim**. Knjižni jezik je normiran in tudi norme so predpisane/določene – zato je važno, kje je ta meja. Neknjižnemu jeziku norma ni predpisana.

□

Pazi: KJ **kot sredstvo za sporazumevanje** je jezik polifunkcijske javne komunikacije, zato podlega sociolingvističnim zakonitostim, medtem ko jezik **kot sistem** podlega jezikovnim lingvističnim zakonitostim.

Sklep: Slabosti tradicionalne (tudi Toporišičeve) delitve zvrsti je v medsebojni nepovezanosti in nehierarhiziranost posameznih skupin zvrsti (glej sheme).

Shema I: socialne zvrsti

Pogovorni jezik delimo na dvoje:

- splošno pogovorni
- pokrajinsko pogovorni

poimenovanja:

1. se pojavi pogovorni jezik kot (ne še čisto eksplicitno, ampak prikrito) del knjižnega jezika 1976 v Toporišičevi slovnici – enako še v ponatisu

1984 = splošni pogovorni jezik

1990 v SP – že eksplicitno knjižni jezik = knjižna pogovorna zvrst (zvrst jezik)

□ zavest o tem, da določanje teh plasti, ki jih imenujemo zvrsti, noče več biti na ravni delnega sistema – ampak je že določanje zavestno širše

2000 v SS – se ta isti jezik imenuje splošno/knjižno pogovorni (= združi oba terminala – mišljen je kot del knjižnega jezika)

Ali gre le za spremembo imena?

a) splošni pogovorni jezik

- nenaglašeni – il deležnika na –l se izgovarja –u [nosu, dvignu] ali pa –òu [ubòu]

to je preveč raznoliko za tak naslov

- oblikoslovje: dvojinjska končnica –e namesto –i (sva hodile namesto sva hodili)

- Marko Markota

SP 2001 pa pripisuje besedi mačo (sleng) □ (o) mačota

□ -a je primernejše (je že prestopil sleng)

b) knjižna pogovorna zvrst

- oblikoslovje: jejo, vejo...; Markota ni, dvojine ni

- glasoslovje: enako kot prej, razen [ubòu] so izpustili

Kje je meja med še knjižnostjo in ne več?

1. V zadnjih 30-ih letih je prodrla zavest, da je tudi knjižni jezik razplaten in da se je meja (vrednotenjsko) knjižnosti premaknila proti pogovornosti □ Zakaj se je to moralo zgoditi? Ker čedalje bolj prihaja do veljave govornen jezik (govornost pri nas za seboj potegne rahljanje knjižno-jezikovne norme v smeri neknjižnosti) = **sprostitev knjižno-jezikovne norme**

2. V 2. polovici 20. stol. se v nekem trenutku sprosti ta meja zelo, potem pa se je s kodificirajočim aktom (SP) – to normo spravili bolj v okviru tradicionalno poimenovane knjižnosti (kot se je prej spustila). Ta premik je upravičen z vidika splošnosti = premik meje.

Pravopis 2001 – se ta meja še bolj zategne.

Socialna zvrstnost

(=socialno vezana le do neke mere)

- problematizacija imena samega

- v drugih jezikih (angl. socialni register) – socialna povezanost med socialnim statusom in obvladovanjem posamične zvrsti □ bolj povezana kot pri nas

- poimenovanje upravičeno le do neke mere (določena po posameznih dialektih in pokrajinsko pogovornih jezikih – ne pa socialno)

□ kar pa je v resnici socialno pogojeno, pa so interesne govorice

shema II: podzvrsti (Toporišič)

sleng – deljen na generacije (starostni slengi)

argo – skupine na socialnem robu – namerna prikritost:
kriminalci, mamilaši...

žargon – definiran kot zvrst vezana na skupine, ki jih
družijo isti prostočasni/poklicni interesi

□ posamične prvine teh zvrsti prehajajo iz ožje v širše

shema III – Toporišič

□ krog je shema, ki izolira stvari med seboj = gre za dejstvo, da socialne zvrsti niso izolirane od funkcijskih zvrsti... Povezava je tudi prenosniška zvrst. Zato je Toporišičeva predstava pripeljana do skrajnosti.

Tradicionalno se je, ko se govori o funkcijskih zvrsteh - se govori z vidika razplatenosti knjižnega jezika, ne pa tudi drugih – to je do neke mere razložljivo z vidika največje funkcijske razplatenosti ravno knjižnega jezika – knjižni jezik je najbolj funkcijsko razplaten. Toda realno gledano komunikacijska situacija – tudi funkcijske zvrsti se realizirajo znotraj socialnih zvrsti.

shema (Breda Pogorelec)

- nastanejo **vozlišča**

3D – manjka delitev na **govornost in pisnost**

socialne zvrsti □	funkcijske zvrsti □	praktično sporaz.	publicistično sporaz.	strokovno sporaz.	umetnostni jezik
zborni knjižni jezik					
knjižni pogovorni jezik			knjižno		
neknjižni pogovorni jezik			neknjižno		
narečje					

shema (Erika Kržišnik)

socialne zvrsti

knjižni jezik

neknjižni jezik

zborni knjižni neknjižni narečja

pogovorni   pogovorni

krajevni govor   idiolekt
(=posameznik)

Funkcijske zvrsti

Temeljijo na izhodišču, da je področje jezikovne rabe določeno s funkcijami: jezik se vedno na novo preureja glede na to, za kar nam v dani življenjski situaciji služi – **jezik** imamo zato, da z njim **izražamo svoje potrebe**. Ker je tega sposoben je torej polifunkcijsko sredstvo, ki ga prilagajamo tem potrebam: od uporabnika je odvisno, kako bo izbral možnosti tega sredstva, kako bo gradivo sestavljeno iz znakov preoblikoval, ga prilagodil, ga naredil primerne za izražanje resničnosti.

Tradicionalno (funkcijske zvrsti, tudi: jeziki, pogosteje: stili) v glavnem samo z vidika razplatenosti knjižnega jezika. To je povezano s prakso z izdelavo slovarjev v 20. stoletju (dobimo ga tudi Slovenci SSKJ – ima cel kup funkcijskih kvalifikatorjev, ki jih imenuje **stilno-plastni kvalifikatorji** – ti se prekrivajo s funkcijsko in socialnozvrstno delitvijo).

a) najstarejša delitev **Bahuslava Havránka** iz l. 1932: o 4 funkcijah knjižnega jezika in torej o 4 (delnih) jezikih/zvrsteh

1929 1. slavistični kongres v Pragi – tu se prvič začne govoriti v skladu s prodorom strukturalizma, o tem kaj je vloga jezikoslovcev. **Jezikoslovec mora jezik opazovati** – Havranka eden izmed glavnih na kongresu – povzame to v predstavitvi funkcijske delitve knjižnega jezika – govori o 4 funkcijah in tem pripadajočim jezikom.

Tradicionalno se govori o zvrsteh kot o delnih sistemih – se govori tudi o teh delnih jezikih.

langue   -   **parole**
=jezik   =govor
(sistem)   (realizacija sistema)

funkcija		jezik/zvrst	
komunikativna	enovite ravnine, avtomatizmi, večinoma sklenjeno	govorni (konverzacijski)	praktično-sporazumevalni
praktičnostrokovna	enovita ravnina, definirano razmerje med besedo in pojmom, sklenjeno besedilo	delovni (predmetni)	uradniški, avtomehaniški, obrtniški...
teoretičnostrokovna	pomenoslovno neenovito, sklenjeno besedilo (nima avtomatizacij ampak so značilne aktualizacije)	znanstveni	
estetska		pesniški	

– utemeljeval je s tremi vrstami meril:

- enovitostjo/neenovitostjo pomenoslovne ravnine
- prostim/neprostim (=konvencionalno določenim) razmerjem do sporočenega
- sklenjenost/nesklenjenost besedila

b) Toporišičeva delitev

praktičnosporazumevalni
publicistični

Toporišičeva merila –

strokovni umetnostni

v slovnici jih ni!

Problem: enakovredno uvrščanje umetnostne zvrsti – umetnostno besedilo je popolnoma drugačno od vseh ostalih (lahko zajema vse druge zvrsti, a to ni isto). Umetnostni jezik – funkcija je tu popolnoma drugačna kot drugje.

Primerjava: Havránka nima publicističnega jezika (publicistika pridobi na kvantiteti in tudi kvaliteti – vplivanje na celotno komunikacijo in tudi glede na raznolikost pisanja, ki sodi v publicistično zvrst).

Pragmatični vidik v členitev jezikoslovne resničnosti

- premik iz jezikovne v besedilno zvrstnost in dalje raznovrstnost diskurzov/ sporočil/govorov
- najprej se opazuje konverzacija sama zvrst □ govor □ diskurz
- diskurz – vključuje govorčevu namero, izbiro določenih strokovnih strategij – šele ko se uzaveš namera in izberejo strokovne strategije za doseg cilja – šele potem izbira jezikovnega sredstva v pisni ali govorni obliki = rezultat celovite/celotne sporazumevalne kompetence

a) **A. Skubic**, Klasifikacija funkcijske zvrsti in pragmatična definicija funkcije, JiS 1994/95, 155-168: projicira funkcijsko zvrstnost na pragmatične funkcije, t.j. namen spremembe stanja stvari, s katerim je besedilo tvorjeno, in dobi:

klasifikacija funkcijske zvrsti	pragmatična funkcija
znanstveni govor*	spoznavna
sporočanje-vplivanski govor	perlokucijska
konvencionalnoperformativni govor	performativna/izvršilna
umetnostni govor	nedoločljiva

*znanstveni govor – velja apriorij nelaž

Skubic je razdelil le funkcijske zvrsti – vzporednice:

<i>tradicionalne zvrsti</i>	<i>Skubic</i>
znanost	znanstveni govor
poljudna znanost	sporočanje-vplivanski govor
publicistika	sporočanje-vplivanski govor
praktično-sporazumevalni govor	sporč.-vpliv. govor, konv.-perf. govor
uradovalni govor	konvencionalnoperformativni govor

□ argumentacija:

- v znanstvenem govoru je predmet pozornosti **resničnostna vrednost sporočenega**
- v sporočanje-vplivanskem govoru ima resničnostno vrednost **predmet zaupanja** = mi tekst sprejmemo, ker je avtor predmet našega zaupanja (sem spadajo poljudnoznanstveni teksti)
- pri konvencionalnoperformativnem govoru **pragmatični smisel** šele **sporočeno uresniči** (pogodbe, odloki, obrszi, prošnje...)
- za umetnostni govor **resničnostna vrednost ni pomembna** oziroma je predpostavljeno da je ni (uveljavljanje znotraj 'umišljenega sveta')

b) **L. Badurina, M. Kovačević**, Razslojevanje jezične stvarnosti (2001).

Zahteva po povezanem in hierarhiziranem razčlenjevanjem diskurzov v posamezne tipe. Predpostavka: funkcije se v stavku uresničujejo na 2 bistveno različna načina: **govorno** in **pisno** (ali govorno ali pisno – se bistveno razlikujeta, ne glede na ostale razčlenitve)

1. govor se realizira v času

govor je linearen/vzporeden (govorimo o govornem toku) – zanj je značilna trenutna izbira, celo improvizacija

2. za **pisanje** je značilna **prostorskost**
višja stopnja dovršenosti

nepopolnost govora: eliptičnost = izpusti/elipse, pretrganost, pomanjkljiva kongruenca = ujemanja (slovničnega), semantika, tematike, mašila, ponavljanje... se dopolnjuje s paraverbalnimi in neverbalnimi sredstvi (modulacija glasu, geste, mimika...)

pisno sporočilo: prevladujejo sredstva bolj umetelne narave – od jezikovnih do grafičnih (=ves nabor pravopisne signalizacije, vizualno ločevanje odstavkov, poudarjanje naslovov, podnaslovov, celo vključevanje dekorativnih elementov)

diskurz

tekst – del diskurza (verbalno-rezultativni del)

Sklep: Pisanje in govor sta bistveno različna prenosnika, v katerih se lahko uresničuje jezik, zato se **iste funkcije realizirajo na bistveno različne načine** – ta dva prenosnika bistveno prispevata k jezikovnemu razslojevanju – zato hkratnosti horizontalne (funkcijske) in vertikalne (prenosniške) členitve □ tako dobimo tipe diskurzov:

a) **privatni/zasebni diskurz** govorno, pisno

- značilna določena zaprtost (omejenost na manjše socialne skupine)

b) **javni diskurz** govorno, pisno

- odprt in demokratičen (v smislu naslavljanja/obračanja na čimširši krog naslovnikov)

- narečno barvanje deluje omejujoče

c) **specializirani diskurz** govorno, pisno

- javen (poljudna znanost), vendar ni demokratičen, ker je tematsko omejen na določen krog naslovnikov

č) **multimedijski diskurz** govorno, pisno

(od privatnega do javnega)

- ne deluje samo z jezikovnimi kodi, ampak tudi nejezikovnimi (slike...)

d) **umetnostni diskurz**

- zajema vse, a vendar ni enako

prenosniške zvrsti

(**Toporišič**)

govorjene

pisne

reprodukcija

neposredno
ubesedovanje
(referati...)

branje

obnova

popolna

nepopolna

(deklamacija)

Badurina, Kovačević:

Govor se funkcijsko diferencira, vendar ga spremlja še vedno naravni govor pisanja. Opazovanje:

horizontalna os: **funkcijske zvrsti** glede na to, določita

vertikalna os: **prenosniške zvrsti** več tipov diskurzov

! obstaja v bistvu še ena raven (vsaj pri Slovencih) – poleg funkcijske in prenosniške določnosti je vedno tudi **socialno-zvrstniška določenost** □ 3D

! Opozarjata na to, da ti diskurzi med seboj niso zaprti, ampak da se med seboj pretakajo (imajo neka vmesna prehodna obdobja).

Jezikovni znak v sistemu

virtualni znaki □ **langue** = jezikovni sistem/sestav, jezik   strukturalistična
uresničenje virtualnih znakov □ **parole** = jezikovna raba, 'govor'   **dihotomija** (=dvojnost)

Jezikovni sistem/sestav je **urejena množica prvin, ki so v urejenih medsebojnih razmerjih**. To urejenost imenujemo **struktura** (zgradba).

Relevantne (bistvene) lastnosti jezikov, prvine, lahko določimo le tako, da upoštevamo njihovo **razmerje do drugih prvin istega sistema v prerezu časa**, tj. ne moremo je obravnavati izolirano.

Jezikovni sistem/sestav nam daje možnost, da ustvarjamo vedno nove in nove tekste. Struktura – jezikovni sistem je strukturiran (strukturiranost ustvarjajo njegova jezikovna razmerja) – razmerja se spreminjajo, zato moramo paziti ali jih gledamo v:

sočasnosti (sinhroni vidik) opazujemo medsebojna razmerja znakov v nekem trenutku

raznočasnosti (dihroni vidik) opazujemo medseb. razm. znakov v neki spremembi časa

Primer:

1. HRUŠKA : JABOLKO

hruška – stoji v 2 vrstah razmerja: prvin, ki poimenujejo vrsto sadeža in poimenovanje dreves

jabolko – samo v 1 razmerju

2. ŽREBEC : KOBILA

- imata skupno nadpomenko konj

- ločuje pa ju spol: slovnični spol, naravni spol

KOBILA : GOMILA

- družu ju: slovnični spol, glasovna podobnost (slovnična zvea)

KONJ : JAHATI

- družu ju: asociacija, ki temelji na skupnem tematskem/pomenskem/besednem polju
(besedilo) (semiotika) (leksikologija)

- pogosto skladenjsko vezani besedi (asociacijska zveza)

JAHATI : MAHATI

- ista glasovna podoba, isti spregatveni vzorec

Vsako znamenje ima vrsto odnosov do drugih znamenj – odvisno od tega kateri vidik (aspekt) vzamemo za opazovanje. Vzamemo le en vidik (glede na namen, glasovno podobo...). Jezik kot sistem lahko opisujemo z vseh (teh) vidikov. Vsako znamenje pripada celi množici takih **delnih sistemov**. Čimmanj

komplificirano je zgrajen znak – čimmanj je možnih vidikov s katerih ga lahko opazujemo. Najmanj komplificirana enota je **glasovna enota** (zato je v nekem jeziku veliko lažje vzpostaviti glasovni sistem kot pa kakšni leksikalni sistem – ga je lažje opisati).

Vidikov, s katerimi določamo te odnose je zelo veliko. Najpomembnejši/temeljni so:

paradigmatski odnosi (odnosi med istovrstnimi prvinami)

sintagmatski odnosi (linearni/zaporedni odnosi med prvinami, lahko različnimi) z njihovo pomočjo se v (jezikoslovnem) jeziku tvorijo iz manjših jezikovnih enot večje (komplificiranejšje)

Sintagmatski in paradigmatski odnosi

jezikovna znamenja se med seboj povezujejo z dvema vrstama temeljnih odnosov:

sintagmatski odnosi

paradigmatski odnosi

1. **linearno** (zaporedno) **povezovanje preprostejših prvin v zapletenejšje – sintagme**: npr. soglasniški sklop, besedna zveza, stavek, zveze stavkov, besedilo. Zveze, v katere stopa jezikovna prvina z drugimi prvinami (na levi in na desni strani). To so sintagmatski (horizontalni) odnosi, ki so:

a) **pomenski** sintagmatski odnosi

pes	laja
šakal	laja
riba	*laja
miza	*laja

- pomensko povezovanje, ki je dano v sistemu (le znotraj sistema določenega jezika)

- niso univerzalni (v vsakem jeziku različni)

b) **slovnični** sintagmatski odnosi

pes	laja	□ slovnico sistemska povezava
psi	*laja	□ neslovnico povezava
pes	čaka	gospodarja
pes	teče	*gospodarja

2. S paradigmatskimi odnosi se **jezikovna znamenja povezujejo v določene skupine ali razrede**, katerih **elementi so med seboj zamenljivi** (lahko se nadomeščajo). Tak **razred med seboj zamenljivih prvin je paradigma**.

- paradigmatski odnosi postavljajo v razmerja istovrstne enote

a) **pomenski** paradigmatski odnosi

(pes)	laja
	cvili (=oglašanje psa)
	*govori

pes – samo vodilo za razumevanje paradigme, vendar v njej ne sodeluje

b) **oblikoslovno-skladenjski** paradigmatski odnosi

oblikoslovne	(pes)	laja
		je lajal
		bo lajal (=3. oseba ednine)
		*lajaš
		*so lajali

skladenjske	(pes)	teče
-------------	-------	------

ontogenetska in **filogenetska** prvotnost govornega jezika

□ razvoj jezika □ razvoj pri človeku – človek najprej govori, šele nato piše

slovar tujk:

ontogeneza = razvoj posameznega organizma, tj. razvoj od oplojenega jajčeca do popolnega organizma

filogeneza = biološki razvoj organizmov, tj. izvor in razvoj živalskih in rastlinskih vrst

govorni jezik: primaren na ravni vsega človeštva

primaren na ravni človeka samega

Vse jezikovne razlike nastanejo najprej v govornem jeziku.

govorjeni jezik : pogovorni jezik

fonetika : fonologija (materialna plat je ne zanima, ampak samo funkcioniranje glasov v sistemu – njihova vloga pri tvorbi/spreminjanju imena besed)

FONETIKA

Jezik je vedno najprej govornji (problem: se ne ohranja) – spremembe v jeziku se vedno najprej pojavijo v govornem jeziku (16. stol. Trubar ne zapiše prehoda l/v u – prim. dal [dau]).

Fonetika se ukvarja z **materialno plastjo glasov** (lahko opiše vsak glas, vse šume...)

a) **artikulacijska (izgovorna)** fonetika preučuje tvorbo glasov (kje, kako se tvorijo, odstopi...)

b) **akustična (zvočna)** fonetika preučuje fizične lastnosti glasov (t. i. formalno strukturo) – zvočna podoba, zvočna uresničitev (poki, šumi)

- prenašanje glasu

sonagrami, sonografi (najbolj opremljena z metodami fizike, zato je tudi vezana na stroje

- je najstarejša

- njeni začetki so temeljili na samoopazovanju – potem pa se je iz tega preneslo na opazovanje drugega)

c) **avditivna (slušna)** fonetika preučuje sprejemanje glasu – kako s sluhom zaznavamo glasove, povezave med ušesom in možganskimi centri za govor

- najmanj razvita

govorila (so aktivni organi pri tvorbi glasov – od trebušne prepone navzgor):

govorna cev : zgornja in spodnja izgovorna (artikulacijska) ploskev (slika SS)

□ odprtostna stopnja

govorna cev – za oblikovanje glasov najpomembnejša

zgornja izgovorna ploskev – zgornji del govorne cevi

zg. in sp. izg. ploskev – ta dva dela sta pomembna za tvorbo glasov, razlika med njima tvori **odzvočni prostor**

glas (fon) – glasovna enota (fonem)

forma – funkcija (pomenskorazločevalna)

Fonetika uporablja naravoslovne metode proučevanja (medicina – fiziologija, nevrologija; fizika...).

Slovenski glasovi se načeloma tvorijo z **izdišnim zrakom** (razen kakšen medmet).

Merila za fonetično delitev glasov:

a) način **prehoda zraka** skozi govorno cev: **oviran** (konzonanti/soglasniki), **neoviran**

(vokali/samoglasniki)

b) glede na odprtost zvočnega prostora – razmaknjenost gornje in spodnje artikulacijske ploskve = **odprtostna stopnja**
samoglasniki □ **največja** odprtostna stopnja
zvočniki □ **srednja** odprtostna stopnja
nezvočniki □ **majhna** odprtostna stopnja

c) **glasilki** glede na svoje **tresenje** razdelita glasove na **zveneče** in **nezveneče** (treseta se pri vseh zvočnikih in zvenečih nezvočnikih, pri nezvenečih nezvočnikih pa sta skupaj); kadar šepetamo ne govorimo zvenečih glasov, ampak samo nezveneče

č) ali glasove lahko **vlečemo**:
trajniki (samoglasniki, priporniki, zvočniki) – lahko vlečemo
netrajniki (zaporniki, zlitniki) – ne moremo vleči
□ to je povezano tudi s tem kakšna je lahko zapora

d) kakšna je **zapora**:
popolna zapora – **zaporniki** (b, p, t, d, k, g)
pripora/**delna** zapora – **priporniki** (f, s, z, š, ž, h)
kombinirana: popolna zapora + pripora – **zlitniki** (c=ts, č, dž)

e) glede na **odprtost nosne votline**:
nosnika (m,n) – odprtost nosne votline
nenosniki (vsi ostali)

f) **kje** nastane **zapora** (ovire nastajajo od ustnic, do mehkega neba...):
ustničniki, zobnoustničniki, zadlesničniki, mehkonebniki...
redukcija – 'lenost v izgovoru': ko popusti napetost samoglasnikov:
miš - m š
kup - k p
brat - br t

fonetika preučuje tudi razne poke, šume, glasove...

FONOLOGIJA

Fonologija obravnava glas z vidika **lastnosti**, ki jih le ta ima v jezikovnem sistemu, in sicer vedno v sistemu določenega (posameznega) jezika.

Fonologija na nek način izrablja fonetiko za svoje proučevanje (vendar lahko dokazuje te lastnosti le **znotraj enega jezika**). Ko fonetika da opis nekega -a-ja v slovenskem jeziku (je to tipiziran opis) – s tem pokrije nešteto različnih realizacij tega -a-ja. Fonologijo zanima vloga, ki jo ima nek glas v višjih jezikovnih enotah (vsaj v morfemu) □ ali imajo **vlogo pomenskega razločevanja** ali ne (glej fonem!).

Fonologija mora proučevati pomenskorazločevalno funkcijo samo znotraj enega jezika (le to je relevantno – npr. a-je znotraj enega jezika). Različni jeziki imajo različne foneme – je pa v vseh razmeroma majhno število fonemov: med 20 in 40).

Primer: nasprotje (opozicija): red – led □ minimalni par (sta v minimalni opoziciji)

r in l imata v slovenskem jeziku pomenskorazločevalno funkcijo (vlogo), v japonsščini pa je nimata

fon (glas) : **fonem** (glasovna enota)

fon : **alofon**

alofonsko razmerje – 'istoglasni' npr. med a-ji

En fonem se lahko realizira na zelo različne načine (vse **različne realizacije fonema** imenujemo alofoni).

Fonem je glasovna enota, ki ima pomenskorazločevalno vlogo. Je najmanjša pomenskorazločevalna enota jezikovnega sistema.

red: led [rét : lét]

treti : dreti (t in d sta v slovenskem jeziku 2 fonema, ker se zaradi njiju pomen v višji jezikovni enoti spremeni)

Inventar fonemov določenega jezika:

- členjenje govorne verige v ločene glasovne enote
- preizkus glasov (fonov) glede na pomenskorazločevalno moč

metoda substitucije (nadomeščanja) □ odkrivamo **minimalne pare**:

a) **šibki** minimalni pari: ta – da (ne sodita v isto besedno vrsto)

b) **kreпки** minimalni pari: led – red (pripadata isti paradigmi – npr. sklanjatveni)

- v paru sta dve paradigmatško enaki besedi/morfema (=enak sklon, bes. vrsta...)

- če se fonemi pojavijo velikokrat v krepih minimalnih parih, predstavljajo močno funkcijo v jeziku

pi:ti	pu:(s)ti	tvoj – dvoj – svoj □ primer za nezvočnike
pé:ti	pó:ti	roj – moj – noj – loj – joj – soj – šoj...
pê:ti	pô:ti	□ te vrste substitucij bi izvajali toliko časa,
(s)pa:ti		da bi izločili vse foneme

dž – šibko mesto slovenskega fonološkega sistema (tvori najmanj minimalnih parov): džez-čez, džem-čem, džin-čin, džip-čip, džudo-čudo □ izkaže se, da gre vsaj v enem delu para za prevzeto besedo (zato dž prej ni bil fonem)

dz □ c (ni fonem, ker je alofon c-ja)

Minimalnih parov, s katerimi bi v slovenščini dokazali fonematskost je zelo omejeno število.

Fonemske variante

1. kombinatorične (obvezne) variante

- variante, katerih realizacija je odvisna od glasovnega okolja

varianete /v/:

/v/ voda (pred samoglasnikom) – zobnoustnična varianta

/w/ vdreti, pred vdorom – na začetku besede, pred zvonečim K

/ / vhod, predvsem – nezvoneči K

/ / delavca, v očeh (dvoglasniški u) – za V in pred K ali premorom

- med seboj so v komplementarni distribuciji (v istem okolju se ne pojavljajo hkrati)

članek: Tivadar – Variante fonema /v/

2. fakultativne (proste) variante

- niso odvisne od glasovnega okolja, ampak od sekundarnih faktorjev

vdor, vhod: [wdor] ali [udor], [hod] ali [uhod]

□ prosta varianta od [w]/[ ] je u (vendar ne pred r in l)

normirane variante so tiste, ki so zapisane v pravorečju v slovenskem pravopisu (kodificirane so v pravopisu)

norma: vlak (pred l) □ [włak] ne pa [ulak]

vreme (pred r) □ [wreme] ne pa [ureme]

r in l sta najbolj zvočna,

zato ne u!

Razmejitev med fonemom in fonemsko varianto

a) obstoj **podobnih akustičnih in artikulacijskih lastnosti** □

- bližnja glasova glede na lastnosti

b) **komplementarna distribucija** □

- kako se razporeja v glasovni verigi (besedi) – takšno razporejanje, da se v istem glasovnem okolju ne moreta zamenjati

c) obstoj **minimalnega para** □

- rezultat: kombinatorična varianta

Relevantne (distinktivne) in nerelevantne lastnosti pri razvrščanju fonemov v sistem (kar ga povezuje z določeno skupino in loči od druge)

Fonem je najmanjša glasovna enota in je tudi sam sestavljen!

[glas] -a = 'samoglasniški', 'spodnji', 'srednji' □ distinktivne/razločevalne/
relevantne lastnosti (=nujno potrebne, da nek fonem določimo)
-a = 'zveneč' □ nerelevantna lastnost (=odvečne/redudantne lastnosti)

sklep: fonem je sicer najmanjša jezikovna enota s pomenskorazločevalno močjo, ni pa najmanjša strukturna enota

opozicija p – b

2 ali več fonemov, ki se med seboj razločujejo samo v eni (distinktivni) lastnosti

fonem opazujemo v: a) nasprotje do opozicije

b) nasprotje do celotnega fonemskega sistema

Pomenskorazločevalna nasprotja (opozicije)

Merila (glede na relevantne lastnosti) je določil **Trubeckoj** (način razvrščanja je podal v 30. letih 20. stol. 1939), v slovenskem jezikoslovju **Marta Križaj Ortar**, članek v slavistični reviji 1984 □ soglasniška nasprotja v slovenskem knjižnem jeziku (93-105) – 1. del predstavlja Trubeckojeva teorijo

Trubeckojeva merila/kriteriji:

1. odnos (**razmerje**) **določenega nasprotja do celotnega sistema** (navzven)

- opazujemo nasprotja fonološkega para do vseh ostalih fonoloških parov v sistemu (**par:sistem**)

a) skupno: **dvostranska (bilateralna) nasprotja** : **večstranska (multilateralna) nasprotja**
□ pojavljajo se samo enkrat (m-n □ nosnost) □ pojavljajo se večkrat (p-b = t-d = s-z... □ isto mesto tvorbe)

b) različno: **sorazmerna (proporcionalna) nasprotja** : **osamljena (izolirana) nasprotja**
□ razlikovalna lastnost se pojavi večkrat (p:b □ zvenečnost) □ lastnost se pojavi enkrat (l:r □ pretrganost je edina razločevalna lastnost)

2. **odnos med členoma nasprotja**

a) **odvzemalna (privatna) opozicija**

= prisotnost, odsotnost lastnosti (en člen ima lastnost manj)

p-b □ p je b brez zvonečnosti (p je lahko v večih pozicijah kot b – ga lahko nadomešča v več okoljih)
zvonečnost-nezvonečnost (nezaznamovan-zaznamovan/markiran □ ta del para je v določenih
primerih markiran)

eden od členov para ima **eno lastnost več** (primer: pomlad – vigred □ beseda je zaznamovana, ker
ima eno lastnost več – starinskost)

Zaznamovan je tisti člen para, ki ima eno lastnost več – gre za obnašanje členov para v opozicije:
zaznamovan je tisti člen, ki ima manjšo možnost distribucije.

b) **stopnjsko nasprotje (gradualna opozicija)**

= stopnja iste lastnosti

- zahteva 3 člene

p t k i-e//e-ε (sprednost)

a e ε u-o//o- (zadnjost)

c) **enakopolno nasprotje (ekvipolentna opozicija)**

= člena para sta enakopravna

s-š (razlikujeta se samo v mestih tvorbe)

3. **stopnja razločevalne moči med členoma para**

a) **stalno nasprotje (konstantna opozicija)**

- členi ohranjajo nasprotja ne glede na položaj

kreпки položaj (se ohranjajo – pred samoglasniki) – šibki položaj (se ne ohranjajo pred nZv in #)

p-t (peta-teta, tepka-tetka, pop-pot)

b) **odpravlljivo nasprotje (nevtralna opozicija)**

- členi v nekaterih pozicijah nasprotje ohranjajo, nekje pa ne = snop tistih razločevalnih lastnosti, ki so
skupne obema fonemoma para, izločena je lastnost, ki ju ločuje

t-d (svatba-ovadba, petka-dedka, kot-kod)

□

arhifonem /t/:

- ima tiste razločevalne lastnosti, ki so skupne obema členoma para, ne vsebuje pa lastnosti, ki je
več/odveč

- tisti člen para, ki je nezaznamovan

□ Vsa opisana razmerja so v paradigmatskih odnosih = **PARADIGMATSKA FONOLOGIJA**

SINTAGMATSKA FONOLOGIJA

Sintagmatski odnosi v hipu presežejo lastnost paradigmatske prvine (govor je linearno povezovanje
slasoslovnih prvin).

Položajske omejitve pri razvrščanju (povezovanju) fonemov

Narava govora je linearna (glasovi v govoru si sledijo drug za drugim) □ govorni tok (vsaka prvina v tem
toku je v razmerju do prvine pred in za seboj = sintagmatske povezave).

Veljajo pa določene **omejitve**: razvrstitev fonemov za slovenščino je ugotovljena samo na ravni enega
sklopa (na ravni vokalov, zvočnikov in nezvočnikov).

Razporeditev fonemov v morfemih je nepredvidljiva, predvidljiva pa je razvrstitev fonemov v okviru enega **zloga** (na ravni vokalov, zvoč. in nezvoč.).

kanonska forma zloga za slovenski jezik

Dana je forma zloga v slovenskem jeziku □ <> v centru je tisti glas, ki ima največjo odprtostno stopnjo.

predjedrni položaj □ **N - Z - V - Z - N** □ pojedrni položaj sogl.skl.
(vzglasje) □ (izglasje)
jedro zloga

- medsamoglasniški zlogi
- izglasni/vzglasni zlogi
- odprti/zaprte zlogi

definicija zloga:

- določen z **enkratnim zapiranjem in odpiranjem ust**

- **en izdih** = en zlog

- **en zvočni vrh**

Toporišč zloga ne definira, govori pa pri njem o problemu deljenja (včasih rečejo deljenju zlaganje) □ **medsamoglasniški sklop soglasnikov, ki se lahko izgovarja tudi na začetku besede pred K, navadno** (tehnična zadeva, ker gre za deljenje, ne za zlogovanje) **pripisujemo drugemu zlogu.**

Prim: ta-ka, bi-stro.

Ta shema se nikoli ne podere, lahko je ali , nikoli pa . Zvočnost se navzven niža/pada, ne more pa se višat.

Zlog je glasovna enota, ne pa jezikovno-sistemska enota, ker nima pomena.

Bistvo sprememb v slovenščini je v posamoglasniški poziciji (primikovanje, zamenjevanje, razpadanje...), ker im slovenščina večino pregibanja v desno (v posamoglasniški poziciji).

Sklopi razpadajo s polglasnikom, razen kadar gre za j □i:

R britve : I britv-ø SNZ□britev

nasprotje : nasprotij

Razpad soglasniških sklopov dokazujemo s sintagmatskimi odnosi.

vaja:

strah NNZVN tolst NVZNN kljub NNZVN Krajnc NZVZZN p rst NVZNN

- enozložne besede

- jedro vsakega zloga je V

- količina posameznih glasov (Z, N) se lahko večja, podvoji... lahko tudi manjkajo, nikjer pa se ne zgodi zamenjava:

rdeč [rdeč] □ sklop/beseda rapade na 2 zloga (ni več enega zloga) □ ZNVN

! [w] vdih

[ ] vsad – ni več zvočnik, ampak nezvočnik NNVN

Nosilec zloga je lahko tudi nezvočnik, npr. v medmetih.

SOGLASNIŠKI SKLOPI (Toporišč: Glasovna in naglasna podoba slovenskega j.)

Opazujemo jih v:

□ v besedi izgovorjeni samostojno

□ v besedni enoti (fonetična beseda = zveza naglašene enote z nenaglašeno: klitika + besedna zveza)

□ v besedni zvezi (govorna enota) na meji 2 besed

a) **predsamoglasniški (vzglasni)**: do 5-členski (v besedni enoti)
s ključema

b) **medsamoglasniški**: do 8-členski (v besedni zvezi)
pet statistik v sključenem položaju
5-6-členski (v besedni enoti)
od sključenega // od 'k sključenemu'

c) **posamozglasniški (izglasni)**: do 3-členski (v besedi)
star – tovarn – črn'c
pas – past - prst

Premilni (alternativni) soglasniški sklopi

Slovenski jezik je flektiven jezik □ besedne oblike se spreminjajo pri pregibanju. Problemi z vzglasjem, ker v slovenščini poteka **fleksija na desno stran**.

a) –**NN** prerokba > prerokb-Ø

dedka > dedek [ded k]

pet k I edn (ostanek iz psl) imenovalna osn. obl. ohranja neke posebne privilegije

petka

petk R mn (odvisni skloni ohranjajo formo paradigme)

b) –**NZ** □ tak sklop nujno razpade (s polglasnikom, pri zvočniku j se vrine i), ker je glasoslovno neustrezen
steklo > stek l bakra > bak r

metla > met l tesna > tes n

c) –**ZZ** tovarna > tovarn

ujma > ujm

jarma > jarm

Samoglasniški sklopi, ki ne podlegajo glasoslovnim zakonom (ne razpadejo po glasoslovnih zakonitostih), delujejo po oblikoslovnih zakonitostih (obnašanje v imenovalniku v osnovni obliki) in ne glasoslovnih.

I edn - stol [stou] : R mn - skal [skal] edina izjema v slovenskem jeziku, ki ima alternacijo v odvisnem sklonu je **tla** [tal/u]

Glasoslovni/oblikoslovni razlogi za razpad soglasniškega sklopa

1. **I ed.** je nekaj **posebnega** v primerjavi z drugimi paradigmatskimi oblikami

2. **lažji izgovor**: izjema tla [tal/u], drugače šola – šol, sol - soli

3. prevzete besede se obnašajo kot slovenske: sekta – sekt, film [film/fil m]

Meje sinhrono obravnave – dodatna diahrona pojasnila (sinhroni vidik izjem, ki se da pojasniti diahrono z zakonom o odprtih zlogih):

polje > polj – ski, konja > konj : morje > morij, slavje > slavij, !naselje > naselij

samo zapis drugačen od izgovora (kadar je Zr): september > septembra, septembrski [-b r]

DOKAZOVANJE NASPROTJA MED ZVOČNIKI IN NEZVOČNIKI

(dokazujemo s sintagmatskimi dnosi)
zvočniki – ne poznajo premene, kot tudi ne V
nezvočniki – povzročajo pred seboj premene o zvonečnosti
slovenščina ima **regresivno asimilacijo** = deluje nazaj

1. položaj: v besedi

glasba [glazba]   svatba [svadba]   nožka [noška]   podpodje [potpodje]

2. položaj: v besedni enoti/**fonetične besede** = zveza klitike in naglašene besede

od muca [d]   od očeta [d]   od brata [d]   od fanta [t]

k mucu [k]   k očetu [k]   k bratu [g]   k fantu [k]

tudi tu zvočniki in vokali vplivajo nazaj (zvočniki se obnašajo kot vokali)

3. položaj: v **besedni zvezi**

mlad muc [t]   mlad oče [t]   mlad brat [d]   mlad fant [t]

lep muc [p]   lep oče [p]   lep brat [b]   lep fant [p]

trajni soglasniki = priporniki (zrak še vedno prehaja skozi usta) □ izgovarjamo z enim podaljšanim izgovorom (2 pripornika skupaj: sam misli – v branju le en)

netrajni soglasniki = zaporniki, zlitniki □ izgovor vsakega posebej oz. skupaj (oddati)

hiat/zev

□ nastane na meji med dvema samoglasnikoma

zveze i + V □ zapiramo z **j**, razen če se predpona konča z **i** (zlož., sestavlj.)

NADSEGMENTNE/PROZODIČNE LASTNOSTI

Prozodija

1. Toporišič: neosnovne (torej dodatne ali nadsegmentne) lastnosti govorne besede od glasu prek besede do povedi, npr. naglasnost, vrsta naglasa (jakostni, tonemski, stedni), kolikost, intonacija ali sploh stavčna fonetika

2. Toporišič: to, kar zvočna enota, zlasti besede, dodatno nosi: naglas, kolikost

prozodične lastnosti samoglasnikov:

□ **dolžina trajanja**: dolgi/kratki samoglasniki

□ **jakost**: krepki/šibki (krepki – večja moč izdišnega zraka)

□ **ton**: visoki (cirkumfleksirani)/nizki (akutirani)

Pravorečje

(glej Pravorečje – Toporišič, ESJ, 205 - pravopis, slovnica; M. Rupel: Slovensko pravorečje 1945)

1. **trajnost** (glej razpredelnice v SS!)

- ozka o/e – sta vedno dolga in naglašena, polglasnik je vedno kratek

- i, a, u, široka e/o – so dolgi ali kratki, naglašeni ali nenaglašeni

- polglasnik vedno kratek

Kratki so v SKJ do neke mere predvidljivi, ker jih je toliko manj kot dolgih:

- glede na mesto v besedi (kratek naglašen samoglasnik samo v zadnjem ali edinem zlogu) razen pri sestavlenkah in nepolnopomenskih besedah (kakšni zaimki)

- oblikoslovno: pripone –ič (mladič), pripona –e (kadar je slabšalna) ... glej SS!

2. naglaševanje

jakostno: naglašeni samoglasniki so izgovorjeni **z večjo močjo** kot nenaglašeni

tonemsko: naglašeni samoglasniki so izgovorjeni enkrat **nižje** (akutirani). Opozicija (glavna gorenjščina in dolenjščina) je vezana samo na dolge naglašene samoglasnike, vsi kratki naglasi so '**višje**' (cirkumfleksirani). Oba tipa naglasa imenujemo tonema.

Pleteršnikov slovar 1894/95 SSKJ (tonematika prvič označena), pravopisi do zadnjega ne prinašajo tonematike

Tonemski naglas: Beneški slovar, Korošci, Lj, Dolenjci; Horjulci, del Bele krajine

naglas	=	poudarek
besedni naglas		stavčni poudarek
(v besedi)		(v stavku)

Vloga naglaševanja

Posamezne zloge povezujemo v besedo.

- pri enozložnicah naglaševanje ločuje npr. posamezne besedne vrste (samostalniki od predloga: pòd – pod)

- v večzložnicah je razločevalno tudi mesto naglasa (leží – lêži)

□ **prednaglasni** zlogi (ležáti, dokončáti)

□ **ponaglasni** zlogi (ležála, prisopíhala)

□ **mednaglasni** zlogi (pri večnaglasnicah): polítičnoekonómški

Mesto naglasa v slovenščini ni stalno.

Nenaglašene besede (klitike, brenaglasnice, naslonke) se **izgovarjajo skupaj z besedo**. Ko govorimo, lahko včasih dajemo poudarke, kjer jih v besednem redu ponavadi ni.

a) glagol **biti** razen: bí, bóš, ni

b) osebni zaimki (kratke oblike): mène – me

c) **se**: sankati se, smejati se

breznaglasnice:

□ **proklitike** (predlogi, vezniki, nikalnica ne, nekateri členki): sem prišel

□ **enklitike**: prišel sem

Večnaglasnice – le tiste tvorjene besede, pri katerih se pomena sestavnih delov še dobro zavedamo

□ sestavljenke (pòdpredsédnik)

□ zloženke (živínozdravník)

□ sklopi (bógvé)

pri večnaglasnicah lahko opišemo le tendence, težnje (pravil je preveč)

nàdoficír : nekdó, pòlizardélek : sevéda

priredne

□ slovénsko-italijánski

– **podredne zloženke**

□ □ iz dveh prvotnih samostalnikov (živínozdravník)

□ iz zveze glavni/nedoločni števniki + sam. (dvódnéven, večstóleten)

izpeljanke iz besed z več naglasi imajo ravno tako več naglasov:

nàdoficírski, živínozdravníški

Samoglasniški sestavki glede na prozodičnost (glej Toporišič)

Naglasno mesto

- ni vezano na določen zlog v besedi (lépa, lepôta, devét, ocenjeváti)
- različno celo v različnih oblikah iste besede (stvár, stvarí)

naglasa se naučimo hkrati z besedo (pravila, ki olajšujejo obvladovanje naglasnega mesta, glej Toporišič)